

Драгана ЈАЊИЋ

ПОДАЦИ ЗА ИСТОРИЈУ ХВОСТАНСКЕ ЕПАРХИЈЕ

Апстракт: Историја Хвостанске епархије и њени први помени забележени су први пут у повељама византијског цара Василија II, којима се утврђују права и границе Охридске архиепископије. Први помен Хвосна у ћирилским изворима налазимо у Немањиној биографији, иако се на основу архитектонско-археолошких анализа њене катедралне цркве Студенице Хвостанске, наговештава могућност да је била седиште дијецезе много пре оснивања Охридске архиепископије.

Кључне речи: Хвосно, епархија, црква, аутокефалност, архиепископија, манастир, повеља, посед, архитектура.

Област Хвосна поменута је по први пут у повељама цара Василија II (976-1025), које су издате после оснивања Охридске архиепископије, између 1019 и 1025, да би се утврдиле границе и права нове архиепископије. Међу епархијама које су биле потчињене Охридској архиепископији, у првој повељи, на петнаестом месту, је наведена Призренска епархија, којој је била подвргнута Хвостанска област: „Και το.ν εσπι, σκολον Приξδρια, των εσφ αυπτα. τα. Приξδρια,να και. το.ν Χωσνο.ν και. το.ν Λεασκουμτζο.ν κ αι. το.ν Βραι,τον κληρικου.φ ιεσ και. παροι,κουφ ιεσ ”¹.

С. Новаковић за Хвосно каже да је то крај добро познат по

¹ НОВАКОВИЋ С., „Заповедамо да има епископ призренски у самоме Призрену и у Хвосну и у Лесковцу и у Врету 15 клирика и 15 меропаха”. „Охридска архиепископија у почетку XI века”, Глас СКА, 76, 1908, 48-49. Id., „Српске области X и XII веку”, ГСУД, XLVIII, 1888, 115. КАЛИЋ Ј., „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”, Сава Немањић – Свети Сава, Београд, 1979, 33. Снџгаровъ И., *История на Охридската архиепископия*, I, София, 1924, 55.

Пећи, Дечанима и Студеници хвостанској, док за Хвосно, Ћ. Даничић помиње да је то крај српске земље где су Дечани и Пећ². Најстарији помен Хвосна у средњовековним српским изворима, налазимо у биографији Стефана Немање, коју је написао, почетком XIII века, свети Сава. Према казивању св. Саве, Немања је „придобио од грчке земље Патково, Хвосно цело и Подримље, Кострц, Драшковину, Ситницу, Лаб итд”³. То је уједно и најстарији помен и облик за Хвосно у старословенским изворима. Иначе треба напоменути да се Хвосно јавља у три облика: Хвостно, старији облик за време Немањића, Хвосно, после Немањића, и Фосно, односно Фостно у старим српским летописима⁴. Поред ових помена наилази се на још десетак повеља у којима се помиње Хвосно, као област на којој се налазе метоси многих манастира и цркава. Тако, у повељи из 1220. године наилазимо да је манастиру светог Спаса у Жичи, краљ Стефан Првовенчани приложио Хвосну, села: Пекъ съ заселиємъ си Чръни Врѣхъ, Стльпези, Трѣбовитики, Горажда вьсь, Наклъ вьсь съ Челпеки съ Лаблани, Лютоглавы съ градомъ, а од планина Слано Поле съ Тмасвѣмъ Гвоздомъ”⁵. Такође у повељи краља Стефана Уроша I (1243-1276), коју је приложио цркви св. Богородице у Стону, око 1253. године помиње се област Хвосна: Оѡ Хвостнѣ село Ракошъ съ мегамим оѡ како сѣ је отъ прѣ было”⁶.

У хрисовуљу манастиру Хиландару, краљ Стефан Урош II Милутин (1282-1321) приложио је око 1302-1309 оу Хвостънској земли пашице Лабикево а мегна моу како оутиче Рибникъ ѡ Дрин и ѡдъ Рибника...оус Козникъ... како грѣде поуѣ посрѣдѣ Горачева оу Любижию и како ѡтиче оу Дримъ”⁷. У Светостефа-

² НОВАКОВИЋ С., „Земљишне радње Немањине”, Годишњица Николе Чупића, I, 1872, 222. Ћ., *Рјечник из књижевних старина српских*, III, Београд, 1864, 410-411.

³ СВЕТИ САВА, *Житије Симеона*, Сабрана дела, Београд, 1998, 148-149.

⁴ НОВАКОВИЋ С., *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, 470, 472, 571, 572, 601, 623, 693. СТОЈАНОВИЋ Љ., *Стари српски родослови и летописи*, Београд – Ср. Карловци, 1927, 19, бр. 8; 52, бр. 69, 279, бр. 1060.

⁵ MIKLOSICH F., *Monumenta Serbica*, Viennae, 1858, 11. ШКРИВАНИЋ Г., „Жичко епархијско властелинство”, ИЧ, 4, 1954, 161-162.

⁶ НОВАКОВИЋ С., *Законски споменици*, 601.

⁷ MIKLOSICH F., *Monumenta Serbica*, 61.

нској хрисовуљи из 1313-1318. године краљ Милутин прилаже манастиру Бањска, у Хвосну: „село Гоџмништа, а мегје моџ отъ Плѣжинь”⁸. У Хвосну је Пандократоровом манастиру, Стефан Дечански поклонио села: Стрѣлць, село Люболики, село Любѣша, село Прапракѣне⁹, а цар Душан приликом посете Светој Гори прилаже, 1348. године, Карејској келији св. Саве „Оџ Хвостѣнѣ село Косорикѣ и съ всѣми засельци, заселькъ моџ Дѣнеполиѣ, Дольѣани, Чешково, Челопеци, и съ мегами съ виногради съ пашити и съ лази и съ планиноми съ всѣми правинами село то-го”¹⁰. Такође, цар Душан прилаже, 1348-1353. године, манастиру Светих арханђела у Призрену „Катогн оџ Хвостѣнѣ Синаинци”¹¹.

Овако изнети подаци у средњовековним српским хрисовуљама о земљишним поседима појединих манастира у области Хвосна, приближно би могло да се добије појам о границама простирања “Хвостанске земље”. Захваљујући Светостефанској повељи, којом краљ Милутин, између осталог, прилаже манастиру у Бањској (1313-1318) у Хвосну планину: „Јеребине и ократи ље”, могле би да се одреди северна граница Хвосна. Наиме, Јеребиње и Сува Планина налазе се на гребену планинског масива Мокре Горе, што значи да је на томе делу њен масив припадао Хвосну, а вероватно да је цео масив представљао северну границу “хвостанске земље”. Овоме у прилог иде и чињеница да се планински масив Мокре Горе налази у близини жупе Јуљци или Јуљшици, која се помиње у Жичкој и Светостефанској повељи, изван Хвосна, а за ближе одређивање границе жупе Јелци и Хвосна може нам послужити село Дразве, које је, такође краљ Милутин, поред осталих прилога у жупи Јелци, поклонио Бањској¹².

За приближно одређивање западне границе “хвостанске земље”, потребно је осврнути се на Жичку и Светостефанску повељу. Како смо предходно изнели краљ Стефан Првовенчани поклонио је храму св. Спаса у Жичи: „оџ Хвостѣнѣ Слано Полиѣ съ

⁸ НОВАКОВИЋ С., *Законски споменици*, Београд, 1912, 623.

⁹ MIKLOSICH F., *Monumenta Srebica*, 92-93

¹⁰ *ibid.*, 138.

¹¹ НОВАКОВИЋ С., *Законски споменици*, 693.

¹² MIKLOSICH F., *Monumenta Serbica*, 92. ШКРИВАНИЋ Г., „Хвостно у Средњем веку”, *Зборник филозофског факултета*, XI – 1, 1970, 333-334.

Тмасвѣмъ Гвоздомъ”¹³, тако да се средњовековно Слано Поље може идентификовати данас са планином Слане Пољане, на десној обали Пећске Бистрице изнад Руговске Клисуре, у некадашњем Хвосну, док је назив Тмасви Гвозд изчезао. Из Светостефанске хрисовуље сазнајемо да се у Бањској области прилажу планине: „Баба и Гозьбаба и Витицрѣвь и Јѣѣнькъ и Чакоръ и Драгоило”. Од наведених планина данас постоји Јеленак и Чакор североисточно од Плава. Уместо планина Баба и Гозбаба, данас постоје планине Бабина Гора и Бабина Пољана. Што се тиче планине Драгоило и Витицрев, вероватно је то данашња Бјелуха Драгоило, док положај Витицрева није познат, а Велика је и данас село северно од Плава¹⁴.

Јужна граница “хвостанске земље”, ишла је Дечанском Бистрицом до њеног уливања у Бели Дрим, а одатле на планину Козник и село Љубужду. Од Љубужде настављала је на северо-исток преко села Плужине, затим током реке КLINE до њеног изворног дела. Како се јужно од реке Дечанске Бистрице не помиње ниједан земљишни прилог који би припадао Хвосну, манастир Дечани био стога био изузет из Хвосна или хвостанске земље¹⁵.

Последње две деценије XII века означавају важну прекрtnицу у историји српског народа. Из старог језгра држава се је битно проширила на нове просторе. За кратко време догодиле су се крупне промене, од којих су најзначајније оне на границама. Наиме, неки делови византијске територије, дефинитивно или привремено, били су припојени новој српској држави која је управо била формирана. Међутим што сте тиче јурисдикцијске припадности све до оснивања Српске цркве 1219. године, Охридска архиепископија је и дање полагало право у овим областима. И сама Хвостанска област је била подвргнута Охридској архиепископији, упркос одређеним политичким променама на Балкану између 1018. и 1219. године¹⁶.

¹³ MIKLOSICH F., *Monumenta Serbica*, 11-12.

¹⁴ Ibid., 93. ШКРИВАНИЋ Г., „Хвосно у Средњем веку”, 334.

¹⁵ ШКРИВАНИЋ Г., „Хвосно у средњем веку”, 335.

¹⁶ ПРОКИЋ Б., „Постанак Охридског патријархата”, Глас СКА, XC, 1912, 252. НОВАКОВИЋ С., „Охридска архиепископија у почетку XI века”, 48-49. ЈАНКОВИЋ М., *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 15.

Област Хвосна, после смрти византијског цара Манојла I, 1180. године, постала је саставни део српске државе. Искористиши тешку ситуацију у којој се налазило Византијско царство, Немања је успео да прошири границе Србије, а међу првим областима које су биле освојене било је Хвосно, које је остало саставни део његове државе и после пораза на Морави (1190), када су границе Србије биле нешто смањене. Територије које је освојио Немања у период од 1180. до 1190, обухватале су: на југу, област Метохије (Патково, Хвосно, Подримље, Кострц, Драшковица), с призренском облашћу, и Косово поље (Јаб, Липљан, Ситница), Скопље и предео око горњег тока Вардара (Горњи и Доњи Полог). За време офанзиве према Дукљи запосео је Горњи и Доњи Пилот, област између Скадарског језера и планина у залеђи¹⁷. Иако је област Хвосна остала унутар граница српске државе, има места и за сумњу у то, ако би се осврнули на повељу Стефана Немање из 1198/99. и на повељу великог жупана Стефана, која је објављена 1200/1202¹⁸. Поменуте пет области у Немањиној биографији, Патково, Хвосно, Подримље, Кострц и Драшковица, били су предмет Новаковићеве дискусије, која се је односила на њихово припајање српској држави. Он је сматрао да ових пет области, заједно са територијом Призрена, нису биле интегрисане у исто време у српску државу. Новаковић је мишљења да се њихова интеграција одвијала постепено између 1204. и 1208. године, не искључујући могућност да су биле припојене једно одређено време под Немањом, који је био принуђен да их напусти после пораза на Морави 1190¹⁹. Иако је тај период био несигуран што се тиче сталних граница Србије и Византије, према натпису на цркви св. Луке у Котору из 1196. године, видимо да је Хвосно предато на управљање Немањиним сину Вукану, што потврђује да је остало унутар граница српске државе²⁰.

¹⁷ СВЕТИ САВА, *Житије Симеона*, 148-149. СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ, „Житије Симеона Немање”, Светосавски зборник, 1938, 31-32.

¹⁸ СОЛОВЈЕВ А., *Одабрани споменици (од краја XII до краја XV века)*, Београд, 1926, 12. ИД., „Хиландарска повеља Стефана (Првовенчаног) из године 1200-1202”, Прилози КИФ, V, 1925, 67.

¹⁹ НОВАКОВИЋ Р., „О неким питањима подручја данашње Метохије крајем XII и почетком XIII века”, ЗРВИ, 9, 1966, 208-212.

²⁰ *Историја Српског народа*, I, 251-262. ЖИРЕЧЕК К., *Историја Срба*, I, Београд,

Вероватно је Хвостанска област, у време успостављања Бугарског царства и Трновске архиепископије, између 1185. и 1204, проузроковало и губитак неких епархија Охридске архиепископије, које су биле припојене Трновској архиепископији. Међу припојеним епископијама помиње се и Призренска, како се види из писма које је папи Иникентију III упутио трновски архиепископ²¹. У току своје кратке владавине, бугарски цар Калојан (1197-1207) успео је, за време опсаде Цариграда, да освоји западни део Византије који се простирао од планина у близини Софије до граница Тесалије, са градовима Призрен, Скопље, Охрид и Бера. Призренска епископија вероватно је остала под Трновском архиепископијом све до 1204. или до смрти Калојанове 1207, када се поново вратила под јурисдикцију Охридске архиепископије²².

Вративши се на претпоставку да је област Хвосна једно време била одвојена од српске државе, могло би се претпоставити да је то било под влашћу Вукана, коме је пре тога дата на управу Дукљанска област 1195, што се види из натписа на цркви св. Луке у Котору: „гех Dioclie, Dalmacie, Tribunie, Toplice et Cosne“²³. Да облас Хвосна није била одвојена од српске територије, упркос унутрашњим немирима у земљи, потврђује Житије св. Симеона, где је област Хвосна наведена као место сусрета и помирења између великог жупана Стефана и његовог брата Вукана, што се догодило између 1204. и 1207²⁴. Такође, у повељи Првовенчаног, која је објављена 1200/1202, пре него што је почео сукоб између два брата, набрајају се добра која су поклоњена манастиру Хиландару и међу додељеним селима, налази се Ријеке, које је припа-

1978, 157. СТРАТИМИРОВИЋ Ђ., „Натписи с поменом Немањића, Натпис на цркви Св. Луке у Котору од год. 1195“, Споменик, XXVIII, 1895, 11-13.

²¹ ЛИРЕЧЕК К., *Историја Срба*, I, 164. INNOCENTII III, Reg. Ep. V, PL 215:289D.

²² ОСТРОГОРСКИ Г., *Историја Византије*, Београд, 1969, 385-400. Снџгаров Ђ., *История на Охридската архиепископија*, 90, 97-99. НОВАКОВИЋ Р., „О неким питањима“, 212.

²³ СТРАТИМИРОВИЋ Ђ., „Натписи с поменом Немањића, Натпис на цркви Св. Луке у Котору од год. 1195“, 11-13.

²⁴ НОВАКОВИЋ Р., „О години преноса Немањиних моштију из Хиландара у Студеницу“, Хиландарски зборник, I, 1966, 91-113. *Историја Српског Народа*, I, 263-272. СВЕТИ САВА, *Житије Симеона*, 186. СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ, „Житије Симеона Немање“, 67. SMIRNOV S., „L'eglise de la Mère-de-Dieu de Hvosno“, *Starinar*, III, 1935-1936, 52-53.

дало хвостанској области²⁵. Област Хвосна помиње се у повељи цара Уроша I (1243-1276) из 1243-1253, којом је саборној цркви Хумске епископије, цркви св. Богородице у Стону, доделио земљишне поседе у области Хума, Полимља, Брскова и Хвосна. У Хвосну је епископија имала село Ракош, а помињу се и старе међе “како је отпреди било”²⁶.

Област Хвосна била је једна од првих епархија које је организовао св. Сава, одмах после објављивања аутокефалије Српске цркве 1219. Ипак, подаци о епископима и епископским седиштима су оскудни. Биографи св. Саве, Доментијан и Теодосије оставили су нас без одговора на цео низ важних питања, која се односе на извођење нове црквене организације. Ћутање његових биографа о томе с једне стране и сасвим оскудни подаци о оснивању нових епархија, с друге стране, омогућили су нагађање о томе колики је био број епископија, које је основао св. Сава. Осим усамљеног помена епископије Раса и Призрена у писму Димитрија Хоматијана, оба Савина биографа не помињу уопште број епископија Српске цркве и њихове називе, нити епископске катедре, већ само кажу како је Сава за српске епископе изабрао своје ученике²⁷. Познат је још један извор на основу којег се могу установити неке прве епископије српске црквене организације. Овај извор у науци је познат као „Хрисооуљ самого светого Савы и брата его пръвовѣнчаного крална Стефана. Мѣста епископомъ сръбскимъ”, који је сачуван у каснијем препису (XV век) повеље св. Саве и Стефана Првовенчаног. У њему су биле именоване према хијерархијском рангу, прве епархије Српске цркве 1220, заједно са Хвостанском епархијом, која је основана као епископско седиште при манастиру Богородице Хвостанске²⁸. На основу ове Повеље, Хвостанска епархија налази се на трећем месту иза Зетске и Рашке, а испред Хумске, Топличке, Будимљанске, Даба-

²⁵ СОЛОВЈЕВ А., „Хиландарска повеља Стефана (Првовенчаног)”, 67.

²⁶ ЈАНКОВИЋ М., *Епископије и митрополије*, 103. ГРУЈИЋ Р., „Епархијска властелинства у средњовековној Србији”, *Богословље*, VII, 2, 1932, 15-23. ИВАНОВИЋ Р., „Средњовековни баштински поседи хумског епархијског властелинства”, *Историјски часопис*, IX-X, 1959, 80-94.

²⁷ ОСТРОГОРСКИ Г., „Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави”, *Светосавски зборник*, II, 1939, 15. ЈАЊИЋ Д., *Преподобни Петар Коринџки*, Београд-Лепосавић, 2007, 220.

²⁸ ЋОРОВИЋ В., *Списи Св. Саве*, Београд-Ср. Карловци, 1928, XXXV-XXXVI.

рске и Моравичке, без обзира на различита мишљења историчара о укупном броју основаних епископија и старих катедри које је наследила домаћа архиепископија. Сам помен Хвостанске епископије фигурираће као једне од првих које су убрајане међу новооснованим, иако њено оснивање треба тражити много раније²⁹.

Приликом избора места за седиште епископије, повољне привредне, географске и стратегијске околности свакако су биле значајни чиниоци. Пространо подручје од Хвосна преко Задрима до Призрена, било је подељено међу два епископијама, са одређеним стратегијским средиштима на крајњем југу, у Призрену, и северу, у Богородичином манастиру. Призрен је као привредно, политичко и духовно средиште и путни чвор довољно познат. Студеница Хвостанска је морала бити средиште знатнијег властелинства, а вероватно се налазила и на важном правцу пута који је према западу водио негде преко извора Белог Дрима у Зету, док је ка истоку, ишао према долини Ибра на једној и Приштини на другој страни³⁰. Нејасно је која је била намена снажног касноантичког утврђења са почетка VI века. Значајан период у животу малог настањеног места почиње изградњом велике базилике, која би с обзиром на њене размере, указивала да је можда била седиште дијецезе. Ова претпоставка имала би подршку у чињеници што обновљеној Охридској, византијској архиепископији, почетком XI века, припада и епископија Хвосно, са могућим седиштем на том месту. Наиме, на основу археолошких ис-

²⁹ РУВАРАЦ И., „Нешто о Босни дабарској и дабро босанској епископији и о српским манастирима у Босни”, Годишњица Николе Чупића, II, 1878, 247-248. ГРУЛУЋ Р., *Православна Српска црква*, Београд, 1920, 19. РАДОЛИЧИЋ СП. Ђ., „Будимљански епископи”, Богословље, I, 1926. СОЛОВЈЕВ А., „Срби и византијско право у Скопљу почетком XIII века”, Гласник СНД, XV-XVI, 1936, 29. ЋОРОВИЋ В., *Стиси Св. Саве*, XXXVI. ЋИРКОВИЋ С., „Православна црква у средњовековној Српској држави”, Споменица о 750-годишњици аутокефалности, Београд, 1969, 39. КАШИЋ Д., „Свети Сава”, Споменица о 750-годишњици аутокефалности, 26. ГАРДАШЕВИЋ Б., „Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године”, Споменица поводом 800-годишњице рођења 1175-1975, Београд, 1977, 42. СЛИЈЕПЧЕВИЋ Ђ., *Историја СПЦ*, I, Београд, 1991, 98. СОЛОВЈЕВ А., „Срби и византијско право у Скопљу почетком XIII века”, Гласник СНД, XV-XVI, 1936, 29.

³⁰ КОРАЋ В., *Богородица Хвостанска*, Београд, 1976, 10. ЈИРЕЧЕК К., „Трговачки друмови и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, Зборник Константина Јиречека, I, 1959, 284.

траживања на простору ове рановизантијске базилике подигнута је средњовековна једнобродна црква, вероватно у трећој деценији XIII века. Кораћ сматра да је на изградњу цркве, а посебно на додавање приправе утицао сам архиепископ Сава. Поставља се питање да ли је од освајања ових крајева до успостављања српске архиепископије, на овом месту било неко црквено седиште или манастир. Иако нису поуздани налази керамике, Смирнов настоји да докаже да су Немања и Сава кретали на своја путовања у Свету Гору морем из лука у Зети и да је правац тих путовања водио преко Хвосна. Студеница Хвостанска могла се је наћи на путу повратка из Свете Горе, са Немањиним моштима, без обзира на то који је правац кретања био у питању. Новаковић сматра да се под местом Хвосно, које помиње Сава – када говори о преносу Немањиних моштију у Србију – као прво у које је ушао, стигавши у српску земљу, подразумевала Студеница Хвостанска, што би навело на претпоставку да је манастир тада био насељен и да је служио угледним гостима као успутна станица³¹.

Оснивање епископије био је један од најважнијих догађаја у Студеници Хвостанској. Формирајући мрежу епископија и одређујући њихове катедре, свети Сава и Стефан Првовенчани радили су и на њиховој економској сигурности, оснивајући епископска властелинства. Тада су издате и повеље, на основу којих су били потврђени поседи и повластице првим српским саборним црквама.

Закључак

Иако нам недостатак историјских извора ограничава да у потпуности пратимо историјски пут Хвостанске области и ње-ног укључивања у границе новонастале Српске државе као граничне области, она ће добити на значају од тренутка њеног узди-зања на степен епископије.

³¹ SMIRNOV S., „L'église de la Mère-de-Dieu”, *Starinar*, III, 1935-1936, 54. НОВАКОВИЋ Р., „О неким питањима”, 203. НОВАКОВИЋ С., „О години преноса Немањиних моштију из Хиландара у Студеницу”, *Хиландарски зборник*, I, 1966, 91-116. *Историја Српског народа*, I, 263-272. САВА, *Житије Симеона*, Свети Сава, Сабрана дела, Београд, 1998, 186. СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ, *Житије Симеона Немање*, Светосавски зборник, 1938, 67. КОРАЋ В., *Богородица Хвостанска*, 13, 81-89, 117-118, 139-140.

Цитирана литература

- Сава 1998: Св. Сава, „Житије Симеона”, *Сабрана дела*, Београд, 48-191.
- Стефан Првовенчани 1938: „Житије Симеона Немање”, Светосавски зборник, 15-74.
- Innocentii III (?): *Regestorum sive epistolarum liber VII*, V, PL 217, 289D.

Литература

- Острогорски 1969: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд.
- Јиречек К., *Историја Срба*, I, Београд, 1978.
- Јанковић 1985: М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд.
- Даничић 1864: Ђ Даничић, *Ријечник из књижевних старина српских*, III, Биоград.
- Стојановић 1927: Љ. Стојановић: *Стари српски родослови и летописи*, Београд – Ср. Карловци.
- Слијепечевић 1991: Ђ. Слијепечевић, *Историја Српске православне цркве*, I, Београд.
- Кораћ 1976: В. Кораћ, *Богородица хвостанска*, Београд
- Кораћ 1985: В. Кораћ, *Историја Српског Народа*, I, Београд.
- Miklosich 1858 F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae.
- Новаковић 1912: С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд.
- Соловјев 1926: А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од краја XII до краја XV века)*, Београд.
- Грујић 1920: Р. Грујић, *Православна Српска црква*, Београд.
- Снџгаровъ 1924: И. Снџгаров, *История на Охридската архиепископия*, I, София.
- Ђоровић В., *Стиси Св. Саве*, Београд-Ср. Карловци, 1928.
- Драгана Јањић, *Преподови Петар Коришки*, Београд-Лепосавић, 2007.

Часописи

- Новаковић 1877: С Новаковић, „Земљишње радње Немањине”,

- Годишњица Н. Чупића, 1, 163-243.
- Соловјев 1925: А. Соловјев, „Хиландарска повеља Стефана (Прво-венчаног) из године 1200-1202”, Прилози КЈИФ, V, 66-70.
- Калић 1979: Ј. Калић, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”, *Сава Немањин Свети Сава*, Београд, , 27-53.
- Стратимировић 1895: Ђ. Стратимировић: „Натписи с поменом Немањина. Натпис на цркви Св. Луке у Котору од год. 1195”, Споменик, XXVIII, 11-13.
- Новаковић 1966: Р. Новаковић, „О години преноса Немањиних моштију из Хиландара у Студеницу”, Хиландарски зборник, 1, 91-113.
- Новаковић 1966: Р. Новаковић, „О неким питањима подручја данашње Метохије крајем XII и почетком XIII века”, ЗРВИ, 9, 195-215.
- Новаковић 1888: С. Новаковић, „Српске области X и XII века”, ГСУД, XLVIII, 1-150.
- Новаковић 1908: С. Новаковић, „Охридска архиепископија у почетку XI века”, Глас СКА, 76, 1-62.
- Smirnov 1935-1936: S Smirnov, „L'eglise de la Mère-de-Dieu de hvosno”, *Starinar*, III, 47-68.
- Грујић 1932: Р. Грујић, „Епархијска властеленства у средњовековној Србији”, Богословље, VII, 2,.
- Лиречек 1959: К. Лиречек, „Трговачки друмови и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, Зборник Константина Лиречека, I,.
- Острогорски 1939: Г. Острогорски, „Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави”, Светосавски зборник, II, , 91-111.
- Ивановић 1959: Р. Ивановић, „Средњовековни баштински поседи хумског епархијског властелинства”, ИЧ, IX-X, 79-95.
- Руварац 1878: И. Руварац, „Нешто о Босни дабарској и добро босанској епископији и о српским манастирима у Босни”, Годишњица Н. Чупића, , 240-261.
- Радојичић 1925: Сп. Ђ. Радојичић, „Будимљански епископи”, Богословље, I, 3, , 265-270
- Шкриванић 1952-1953: Г. Шкриванић, „Жичко епархијско властелинство”, IV ИЧ,

- Шкриванић 1970: Г. Шкриванић, „Хвосно у средњем веку”, ЗФФ, XI-1, 331-335.
- Кашић 1969: Д. Кашић, „Свети Сава, Српска Православа црква”, Споменица о 750-годишњици аутокефалности, Београд, 17-32.
- Ћирковић 1969: С. Ћирковић, „Православа Српска црква у средњовековној држави”, Споменица о 750-годишњици аутокефалности, Београд, , 35-51.
- Гардашевић 1975: Б. Гардашевић, „Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године”, Споменица поводом 800-годишњице рођења 1175-1975, 3-43.
- Соловјев 1936: А. Соловјев, „Срби и византијско право у Скопљу почетком XIII века”, Гласник СНД, XV-XVI, 5-36.

Dragana Janjić

The Data for the History of Hvostan's Eparchy

Summary

Although the lack of the historic sources limits us to follow the historic route of the Hvostan's area and its involvement in the borders of the new founded Serbian state as a border area completely, it will gain its importance from the moment of the raising to the level of bishopric.